

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ РИМСЬКОГО ПРАВА
В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ****IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ROMAN LAW
IN THE SYSTEM OF MODERN JURISPRUDENCE**

**Новосад І.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Волинський національний університет імені Лесі Українки**

Стаття розглядає роль римського права в юриспруденції, виходячи з його історії та внеску в розвиток правових систем. Починаючи з давньоримських філософів та юристів, таких як Цицерон, Гай та інші, автор підкреслює їх внесок у розуміння взаємозв'язку держави і права, а також розвиток ключових правових концепцій. Стаття також зазначає, що римське право залишає слід у сучасній юриспруденції, впливаючи на розрізнення між різними видами права, такими як публічне та приватне, національне та міжнародне. Римські правознавці також відіграли важливу роль у регулюванні цивільних правовідносин. Останні дослідження в області правознавства, згадані в статті, вказують на актуальність проблеми. Стаття також розглядає еволюцію римського права протягом тисячоліть, зокрема в контексті *Corpus Juris Civilis*, що визначається як важливий етап у його розвитку. Автор наголошує, що римське право вплинуло на формування сучасних правових систем, таких як система цивільного права в Європі.

Автором висвітлено основні принципи, які стали основою для формування юридичних систем. Автор визначає, що концепція «імперативності закону» з римського права знайшла своє віддзеркалення у сучасних юридичних системах, де верховенство права визнається основоположним принципом. Стаття аналізує роль римських принципів у формуванні норм власності та контрактного права, вказуючи на важливість принципів «*ius civile*» та «*ius gentium*». Також розглядається спадкове право як одна з ключових галузей цивільного права, що відображає вплив римських норм.

Стаття обговорює принципи справедливості та рівності перед законом, які виникли в римському праві і стали важливими цінностями в сучасних правових системах. Римське право, за словами автора, вирізнялося не лише позитивно-правовими нормами, але й морально-правовим аспектом. Далі стаття розглядає ряд принципів, таких як перевага раціонального мислення, індивідуалізм, гуманізм та мультикультуралізм, вказуючи на їхню актуальність у сучасній українській юриспруденції. Крім того, розглядається принцип «*restitutio in integrum*», який застосовується і в сучасному відшкодуванні шкоди.

В цілому, стаття надає комплексний погляд на вплив римського права на сучасну юриспруденцію, аналізуючи його роль у формуванні ключових принципів та норм сучасного правозастосування.

Заключною частиною статті є висновок, що римське право залишається важливим чинником у формуванні сучасної юриспруденції, а права система повинна бути гнучкою та адаптивною, враховуючи поточні події і уникати повторення помилок минулого.

Ключові слова: римське право, принципи, юриспруденція.

The article explores the role of Roman law in jurisprudence, tracing its history and contribution to the development of legal systems. Beginning with ancient Roman philosophers and jurists such as Cicero, Gaius, and others, the author emphasizes their contributions to understanding the relationship between the state and law, as well as the development of key legal concepts. The article notes that Roman law continues to leave its mark on modern jurisprudence, influencing distinctions between different types of law, including public and private, national and international. Roman legal advocates also played a crucial role in regulating civil legal relations. Recent research in legal studies mentioned in the article highlights the relevance of the issue.

The author highlights the fundamental principles that serve as the basis for shaping legal systems. The concept of «imperativity of the law» from Roman law is reflected in modern legal systems, where the supremacy of the law is recognized as a foundational principle. The article analyzes the role of Roman principles in shaping norms of property and contract law, emphasizing the importance of «*ius civile*» and «*ius gentium*» principles. Additionally, inheritance law is discussed as a key area of civil law influenced by Roman norms.

The article discusses principles of justice and equality before the law that originated in Roman law and became essential values in contemporary legal systems. According to the author, Roman law distinguished itself not only with positive legal norms but also with a moral-legal aspect. Furthermore, the article explores various principles such as the preference for rational thinking, individualism, humanism, and multiculturalism, highlighting their relevance in modern Ukrainian jurisprudence. The principle of «*restitutio in integrum*» is also examined in the context of modern compensation for damages.

In conclusion, the article provides a comprehensive view of the impact of Roman law on contemporary jurisprudence, analyzing its role in shaping key principles and norms of modern legal application. The article concludes that Roman law remains a significant factor in shaping modern jurisprudence, emphasizing the need for legal systems to be flexible and adaptive, taking into account current events and avoiding the repetition of past mistakes.

Key words: Roman law, principles, jurisprudence.

Актуальність проблеми дослідження. Юриспруденція – це юридична наука, яка вивчає право, свої коріння має у Стародавньому Римі, де виникла особлива система римського права. Римські філософи та юристи, такі як Марк Туллій Цицерон, Гай, Модестин, Павло, Папініан і Ульпіан, внесли значний внесок у розуміння взаємозв'язку держави і права [1, с. 47]. Протягом віків юридична наука розвивалася і сформувала сучасну теорію держави і права. Римські правознавці розробили ключові правові концепції, які залишаються актуальними й сьогодні, такі як розрізнення між публічним і приватним правом, національним і міжнародним правом, матеріальним і процесуальним правом. Вони також внесли свій вклад у розвиток правової думки, наголошуючи на регулюванні цивільних правовідносин.

Правова система повинна володіти гнучкістю, адаптуватися до поточних подій у світі та вживати заходів для уникнення повторення помилок минулого, а також для свого вдосконалення. На сьогодні термін «римське право» ширше застосовується, не обмежуючись лише законами римського суспільства. Правові концепції, розроблені римлянами, мають вплив на законодавство інших народів у періоди, які минули після занепаду Римської імперії, і в державах, які ніколи не були під владарюванням Риму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням нашого питання займалися науковці в області правознавства, серед яких можна вказати О. Жукова, Д. Шустрова, О. Беренса, К. Хюльсена та інших науковців.

Мета дослідження – проаналізувати роль принципів римського права в сучасну юриспруденцію.

Об'єкт дослідження – принципи римського права.

Предмет дослідження – імплементація принципів римського права в сучасну юриспруденцію.

Виклад основного матеріалу. Правова система Стародавнього Риму, яка спочатку була визначена для Риму, а згодом для усієї Римської імперії, суттєво вплинула на розвиток сучасних правових систем. Кілька світових правових систем, включаючи систему цивільного права в Європі, були сформовані на основі концепцій римського права, будь то безпосередньо чи опосередковано.

Еволюція римського права охоплює понад тисячу років юриспруденції, що пройшла крізь різні етапи розвитку. Визначальним етапом римської юриспруденції став *Corpus Juris Civilis* (529–534 рр. н. е.), який був складений під прямим наглядом імператора Юстиніана I (бл. 482–565 рр. н. е.). Цей корпус юридичних текстів виступає видатною спадщиною в історії права.

Після п'ятдесяти років після смерті імператора Юстиніана та століття після розпаду Римської імперії юриспруденція Риму відроджується, переважно завдяки вивченню її в університетах Північної Італії, починаючи з XI століття. Як зауважив Ніколас у своїй книзі «Вступ до римського права», цей період римського права «передає практично всій Європі загальні правові ідеї, загальну граматику юридичного мислення і, в різних, але значних розмірах, загальний фон правових норм» [2, с. 693].

Аналізуючи наукові дослідження, проведені протягом певного періоду, важливо відзначити, що римське право можна охарактеризувати як систему обов'язкових та формально визначених правил поведінки, виражених у нормах, принципах та інститутах, що державою встановлені для регулювання суспільних відносин. Формування принципів правової системи країн романо-германської правової сім'ї значно визначалося впливом римського права. Впровадження відповідних принципів права римської юриспруденції в правові системи континентальної Європи пов'язане з практичним використанням римських норм та інститутів.

Дослідження римських джерел права, зокрема Кодифікації Юстиніана, стало ключовим для формування загальнонотеретичних принципів, таких як верховенство права та закону, юридична рівність перед законом та судом, справедливість правосуддя, неприпустимість повторного покарання за одне і те саме правопорушення, які знайшли свій початок у класичному римському праві.

Європейська правова наука еволюціонувала, ґрунтуючись на адаптації римського права. Римська юриспруденція вражала своєю не лише теоретичною глибиною, але й практичною актуальністю. Здобуття загальних правових теорій та наукове пояснення багатьох юридичних явищ, таких як компенсація збитків у зв'язку з порушенням чи неналежним виконанням договорів, трактування поняття «громадянство», розрізнення правоздатності, а також розподіл компетенції між органами влади, стали можливими лише через вирішення конкретних казусів та формулювання практичних висновків.

Таким чином, нам відомо, що римське право виступає як методологічний фундамент для сучасного європейського права. Це не просто узяття на озброєння окремих норм римського права, але, головним чином, використання світоглядно-методологічних принципів цього правового вчення, які і на сьогодні залишаються живими та актуальними. До цих принципів можна віднести, по-перше, ідеологічні, які передають світоглядно-орієнтаційні концепції римського права, та, по-друге, прагматично-технологічні: усвідомлення та застосування ключових принципів технології права, ідей та категорій римського права, а також норм позитивного римського права як зразка, особливо в контексті кодифікаційних процесів, римсько-правової методики та юридичної термінології [3].

Вплив римського права може виявитися у сучасних національних правових системах, переважно в наступних аспектах:

- вплив на філософію права;
- вплив на процес правотворення;
- вплив на формування правової свідомості;
- вплив на становлення загальної правової культури юриста, особливо в сфері приватного права.

Римське право, з його основоположними та унікальними принципами, завоювало славу за свій внесок у розвиток правової науки та юриспруденції. З плином часу, ці принципи стали не лише історичною спадщиною, але й основою для формування та розвитку сучасних юридичних систем [9, с. 42].

1. Концепція «Імперативності закону»: Один із ключових принципів Римського права – «*imperium legis*» – імперативність закону, де рішення суддів не може суперечити закону, знаходить віддзеркалення в сучасних юридичних системах, де верховенство права є основоположним принципом.

2. Захист Власності та Контрактного Права: Принципи римського «*ius civile*» та «*ius gentium*» відіграють важливу роль у формуванні сучасних норм власності та контрактного права, віддзеркаленням чого є принципи договірної відповідальності та захисту власності.

3. Роль Юридичної Доктрини та Прецедентів: Наслідкування римської традиції створення юридичної доктрини та використання прецедентів у сучасній юриспруденції: аналіз впливу на розвиток судової системи.

4. Ідеї Справедливості та Рівності перед Законом: Принципи «*aequitas*» та «*iustitia*» як основа для розробки концепцій справедливості та рівності в сучасних юридичних системах. У Стародавньому Римі принцип справедливості виступав як основний критерій для оцінки відповідності чинного права моральним цінностям і визначав його природноправові стандарти. Розроблений у римському праві принцип справедливості став ключовою цінністю сучасних правових систем, підкреслюючи необхідність рівності перед законом і гарантуючи кожній особі відповідні права та обов'язки. Римське право вирізнялося тим, що воно не обмежувалося лише позитивно-правовими нормами, а також включало значний морально-правовий аспект, який виявлявся у наборі неписаних звичаїв, застосовуваних виключно до громадян [4, с. 71].

5. Спадкове право представляє собою одну з основних галузей цивільного права, що включає норми, спрямовані на регулювання передачі прав та обов'язків фізичної особи-спадкодавця її правонаступникам. Сучасне цивільне законодавство відбуває вплив норм римського приватного права, що виявляється у відмінностях та схожостях із зазначеними нормами. В багатьох випадках сучасні правові акти відображають або повторюють характерні риси римського права. Важливою спільною рисою між римським правом та сучасним спадковим правом є те, що право на спадщину надавалося особам, які були живими на момент відкриття спадщини, а також тим, хто був зачатий під час життя спадкодавця і народжений протягом 9 місяців після його смерті. Хоча існують певні відмінності в змісті, наприклад, у римському праві існувало поняття «обов'язкового спадкування». Ця концепція застосовувалася, коли померлий не врахував своїх найближчих родичів у заповіті, які внесли вагомий внесок у накопичення його майна. Крім того, якщо спадкодавець не визначав спадщину або не виключав своїх прямих спадкоємців, то заповіт вважався недійсним, і спадкування відбувалося за законом. Сучасне спадкове право включає ряд доповнень як у сфері спадкування за заповітом, так і за законом [5, с. 129].

6. Принцип переваги раціонального типу мислення над будь-яким іншим.

7. Принцип індивідуалізму (безпосередньо в римському праві розглядався як «суверенітет приватної особи») [6].

8. Принцип гуманізму (на даний момент питання в українській юриспруденції досить складне, оскільки

багато хто протриває гуманістичному підходу, вважаючи його не ефективним).

9. Принцип мультикультуралізму (врахування інтересів усіх культур та субкультур суспільства) [7].

10. Принцип «restitutio in integrum», що означає повернення у первісний стан, коли сторона правочину, що зазнала збитку, зверталася до претора (давньоримської посадової особи) для визнання його недійсним, можна зазначити, що цей принцип існує і в сучасному інституті відшкодування шкоди, де використовується термін «реституція», що означає компенсацію збитку, завданого стороною (сторонами) неправомірним правочином. Restitutio in integrum застосовувався у конкретних ситуаціях, таких як неповнолітність однієї із сторін (minor aetas), обман (dolus), помилка (error), погроза (metus), або відсутність однієї із сторін (absentia iusta) [8].

Багата історія дослідження та викладання римського права в наш час знову привертає велику увагу. Крім того, багато інститутів римського публічного та приватного права впроваджено в законодавство багатьох європейських країн, включаючи Україну. Слід відзначити, що Україна була безпосередньо під впливом римського права, оскільки довговічна історія свідчить, що українські землі перебували під протекцією інших держав, що суттєво вплинуло на формування сучасної правової системи [10, с. 12]. Таким чином, українська правова система відноситься до романо-германського типу правової системи, яка сформувалася під впливом римського права. Основна

цінність римського права для сучасності полягає в тому, що термінологія сучасного права України ґрунтується на ідеях, принципах та визначеннях, які були розроблені римською класичною юриспруденцією.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року виникло питання щодо формування національної правової системи. Україна, використовуючи історичний досвід утворення держави та правотворення, розбудовуючи свою власну державність, поступово інтегрується в європейську спільноту як повноправний учасник.

У нових законах та інших нормативно-правових актах Україна відзначається поверненням до гуманістичних та правових загальнолюдських цінностей, забезпечуючи правовий захист суверенітету особи та встановлюючи гарантії її прав.

Висновки. Отже, римське право виступає одним із чинників, що сприяє глобалізації європейської культури, оскільки, у зміненій формі, воно протягом багатьох століть служило універсальним інструментом для врегулювання міжособистісних відносин. Історичне значення римського права підкреслює, що воно тривалий час впливало на формування та розвиток правових систем усього світу. Римське право лишає невід’ємний слід в сучасній юриспруденції, ставши фундаментальною основою для розвитку правових норм та принципів. Імплементация принципів Римського права не лише підтримує контингентність права, але і забезпечує сталу еволюцію сучасної юридичної системи, збагачуючи її традицією та значущістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теорія держави та права: навч. посіб. за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Белова М. В., Переш, І. Є. Вплив римського права на сучасну зміну правової парадигми. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (5), 2023. С. 692–695.
3. Калюжна С. В. Історичне значення римського права та його вплив на розвиток сучасного європейського права. 2020. URL: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/7871/1/11.%20%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%B6%D0%BD%D0%B0%20%D0%A1.%D0%92._c%D1%82.pdf (дата звернення 07.12.2023).
4. Мельник А. В. Значення римського приватного права для сучасної юриспруденції. *Римське право у світлі сучасної методології гуманітарного*. 2020. С. 68–72.
5. Гаврилюк А. О. Вплив римського права на сучасне спадкове право. ББК 67.9 (4УКР) 301 П 68, 2020. С. 128–130.
6. Вовк В. Римське право і сучасне європейське право. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18371/02Vovk.pdf?sequence=1> (дата звернення 07.12.2023).
7. Бондаренко В. С. Особливості реалізації положень римського права в сучасній українській юриспруденції. 2020. <http://dspace.opua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19384/%d0%91%d0%be%d0%bd%d0%b4%d0%b0%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%20%d0%92.%20%d0%a1.%20%d0%9e%d1%81%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%b2%d0%be%d1%81%d1%82%d1%96%20%d1%80%d0%b5%d0%b0%d0%bb%d1%96%d0%b7%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97%20%d0%bf%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d1%8c%20%d1%80%d0%b8%d0%bc%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b0%20%d0%b2%20%d1%81%d1%83%d1%87%d0%b0%d1%81%d0%bd%d1%96%d0%b9%20%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d1%96%d0%b9%20....pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 07.12.2023).
8. Савчишкін А. О. Вплив римського приватного права на розвиток сучасного цивільного права. 2023. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/4868/Savchishkin.pdf?sequence=1> (дата звернення 07.12.2023)
9. Бабенко В. О. Історичний розвиток теорії держави і права як науки. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: *тези доп. Всеукр. наук. – практ. конф.* Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 42–44.
10. Арабаджи Н. Б., Атаманова Н. В. Історичні аспекти впливу римського права на становлення сучасних правових систем. *Нове українське право*, (3), 2021. с. 11–16.